

Reactie op

***Geloof in de toekomst!* Strategisch Plan voor het Religieus Erfgoed
van de Stichting 2008 Jaar van het Religieus Erfgoed**

Inleiding

2008 was het Jaar van het Religieus Erfgoed. De aanleiding om 2008 uit te roepen tot Jaar van het Religieus Erfgoed is dat in de komende tien jaar honderden gebouwen en vele duizenden objecten hun religieuze functie gaan verliezen. Dit vraagt om een gezamenlijke aanpak door de partijen die zich inzetten voor het behoud van religieus erfgoed. Het jaar is georganiseerd door de "Stichting 2008 Jaar van het Religieus Erfgoed", bestaande uit partijen als de kerkgenootschappen, de Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland, de VNG en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Het Jaar van het Religieus Erfgoed had als doel om door middel van publieksgerichte activiteiten de belangstelling voor religieus erfgoed in Nederland te vergroten. Ik heb aan dit Jaar bijgedragen door een subsidie van € 200.000,-. Met deze subsidie zijn diverse activiteiten uitgevoerd, is de databank Reliwiki ontwikkeld en heeft de Stichting *Geloof in de toekomst! Strategisch Plan voor het Religieus Erfgoed* (SPRE) opgesteld. Hierbij geef ik mijn reactie op dit plan. Deze reactie wordt ter informatie aan de Eerste en Tweede Kamer toegezonden.

2008 Jaar van het Religieus Erfgoed

De Stichting Jaar van het Religieus Erfgoed kan met recht trots zijn op hetgeen bereikt is met het Jaar. Er hebben veel activiteiten plaatsgevonden waarbij het religieus erfgoed in de schijnwerpers heeft gestaan. Op landelijk niveau is naast de € 200.000,- subsidie van OCW € 1,4 miljoen euro beschikbaar gekomen voor activiteiten van het Jaar. Veel partijen hebben zich tijdens het Jaar ingezet voor het religieus erfgoed. Daarmee beschouw ik het Jaar als bijzonder succesvol, want het samenbrengen van partijen in het religieus erfgoed zodat zij gezamenlijk verder kunnen, vormde een van de doelen bij de verstrekking van de rijkssubsidie.

Strategisch Plan Religieus Erfgoed

Het Strategisch Plan voor het Religieus Erfgoed is een omvangrijk document geworden. Het document geeft een uitgebreid historisch en cijfermatig overzicht van het religieus erfgoed, staat stil bij relevante maatschappelijke ontwikkelingen, visies en beleidsinstrumenten en werpt een blik op toekomstige ontwikkelingen en mogelijke strategieën. Het document sluit af met een opsomming van conclusies, aanbevelingen en actiepunten. Het SPRE maakt onderscheid tussen het religieus erfgoed als geheel, het onroerend en het roerend religieus erfgoed.

Lovenswaardig is de wijze waarop het SPRE actuele gevoelige thema's onder de loep neemt.

Wanneer is iets religieus erfgoed? Wanneer is iets cultureel erfgoed? Moet al het religieus erfgoed in de oorspronkelijke functie bewaard blijven, of is selectie en afstoting toegestaan? In hoeverre is herbesteding van leegstaande kerkgebouwen wenselijk? Het SPRE bekijkt deze vraagstukken op realistische wijze en staat open voor ontwikkelingen als afstoting van objecten en herbesteding. De aanbevelingen zijn onderverdeeld in aanbevelingen voor het religieus erfgoed in het algemeen en specifieke aanbevelingen voor enerzijds het onroerend religieus erfgoed en anderzijds het roerend religieus erfgoed. In totaal worden 30 aanbevelingen gegeven.

De belangrijkste aanbevelingen kunnen als volgt gegroepeerd worden:

Algemeen:

1. Continu inzicht houden in aard en omvang van het religieus erfgoed en in de positie van religie in de maatschappij;
2. Opstellen van een gezamenlijke agenda en strategie met bijzondere aandacht voor herbestemming waarbij een stuurgroep (met trekkersrol OCW) wenselijk is;
3. Verbeteren van het beschikbare instrumentarium voor behoud van religieus erfgoed.

Onroerend erfgoed:

4. Bieden van voldoende financiële middelen voor instandhouding van het onroerend erfgoed, door het Rijk, provincies en gemeenten. Hogere Brim subsidiepercentages;
5. Het SPRE opnemen in de Modernisering Monumentenzorg (MoMo).

Roerend:

6. Met voortvarendheid oppakken van de inventarisatie van religieuze objecten, waarbij bedreigd roerend erfgoed voorrang moet krijgen;
7. Gezamenlijk werken aan een uniform waardestellend kader voor roerend erfgoed, zodat waardering en selectie op nationaal niveau kan plaatsvinden;
8. Middelen ontwikkelen voor het omgaan met vrijgekomen religieuze objecten. Voorbeelden zijn een depotruimte en een leidraad afstoten van religieuze objecten;
9. Ontwikkelen van aanvullende scholing voor het omgaan met religieuze objecten.

Om adequaat mijn reactie op deze aanbevelingen te kunnen geven, volgt hieronder eerst een uiteenzetting van mijn beleid ten aanzien van (religieus) cultureel erfgoed.

Context

Op de voorpagina van het SPRE wordt verwezen naar de passage uit het Regeerakkoord: *“De overheid draagt daadwerkelijk zorg voor behoud van (religieus) cultureel erfgoed”*¹. Onder meer met de subsidie aan het Jaar van het Religieus Erfgoed heb ik uitvoering willen geven aan deze passage. De passage definieert waar de grenzen liggen van deze zorg: bij het religieus *cultureel* erfgoed. De subsidie aan het Jaar was niet bestemd voor activiteiten in het kader van de kerkelijke functie van kerken, maar bestemd voor activiteiten in het kader van de monumentale status van kerken. De toespitsing van mijn beleid op de monumentale status van kerken stoelt op de scheiding van kerk en staat. Dit principe geldt sinds de Bataafse omwenteling van 1795, toen het beginsel van de gelijkheid van de verschillende godsdienstige gezindten werd aanvaard. Aan financiële bemoeienis van de staat met de kerken kwam een einde bij de Grondwetswijziging van 1983, toen het additioneel artikel in de Grondwet, dat de voorziening in rijkspensioenen en rijksstraktementen van kerkelijke ambtsdragers regelde verviel. Dit stoelde op een overeenkomst

¹ Uit: Regeerakkoord Balkenende IV, hoofdstuk VI “Overheid en dienstbare publieke sector”, paragraaf “Kunst en cultuur”: “4. Amateurkunst en volkscultuur worden gestimuleerd. De overheid draagt daadwerkelijk zorg voor behoud van (religieus-)cultureel erfgoed. De uitwerking van de BRIM-regeling (Besluit Rijkssubsidiëring Instandhouding Monumenten) wordt in dit licht geëvalueerd.”

inzake een afkoopregeling tussen de staat en de kerken, die in 1981 na overleg met het Interkerkelijk Contact in Overheidszaken tot stand kwam. Thans worden verhoudingen tussen overheid en religie vooral geregeerd door artikel 6 van de Grondwet, dat zegt dat ieder het recht heeft zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschappelijk, vrij te belijden, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. In 1988 heeft het kabinet de commissie Hirsch Ballin een rapport laten opstellen over de wijze waarop eventuele overheidssteun in het licht van deze scheiding zou moeten worden geregeld.

Wat betreft overheidssteun voor rijksmonumenten stelt het rapport van die commissie dat het de verantwoordelijkheid is van de overheid om te voorzien in voldoende financiële steun aan kerken die de status van rijksmonument hebben. De kabinetsreactie daarop legde sterk de nadruk op de eigen verantwoordelijkheid van de kerken en benoemde duidelijk het belang voor zowel kerkgenootschap als overheid: *“Het belang van het genootschap ligt in het gebruik van het gebouw voor de eredienst en/of andere activiteiten. Dit is een belang dat niet behoort tot de belangen die de (rijks)overheid behartigt in verband met het principe van scheiding van kerk en staat. Het belang van de rijksoverheid wordt gevormd door het monumentale karakter van het gebouw, hetgeen heeft geleid tot aanwijzing als beschermd monument ingevolge de Monumentenwet”*².

Niet alleen de scheiding van kerk en staat vormt de context van mijn reactie, ook de scheiding van taken tussen de verschillende overheidslagen, het subsidiariteitsbeginsel. Mijn verantwoordelijkheid beperkt zich tot rijksmonumenten. Provincies en gemeenten zijn verantwoordelijk voor respectievelijk provinciale en gemeentelijke monumenten. Mijn reactie op het SPRE moet dus bezien worden vanuit dit spanningsveld tussen zorg dragen voor religieus cultureel erfgoed enerzijds en spreiding van verantwoordelijkheden en de scheiding van kerk en staat anderzijds.

Beleid OCW

Onroerend religieus erfgoed

- Brim

Het Besluit rijkssubsidiëring instandhouding monumenten (Brim) is in werking getreden op 16 februari 2006 en integreert de twee voorgaande regelingen voor onderhoud en restauratie: het Besluit rijkssubsidiëring onderhoud monumenten (Brom) en het Besluit rijkssubsidiëring restauratie monumenten 1997 (Brrm). De financiële ondersteuning die het Brim biedt, stimuleert eigenaren van rijksmonumenten hun pand planmatig en goed te onderhouden. In het Brim worden verschillende categorieën monumenten onderscheiden. Van 2009 t/m 2011 stroomt de categorie kerken gefaseerd in in het Brim. In het Brim zijn plafonds en maximale subsidiabele kosten ingesteld.

Bij de evaluatie van het Brim die ik heb laten uitvoeren in 2008, werd onder meer geconstateerd dat het beschikbare budget (40 miljoen euro per jaar) voor het Brim te laag was. Er is in 2005 door Staatssecretaris van der Laan gekozen om het geld te verdelen over alle aanvragers (dus minder middelen per aanvrager). Samen met het wegvallen van financiële middelen van provincies en

² Tweede Kamer, vergaderjaar 1989-1990, 20 868 nr. 2, *Criteria steunverlening (kerk)genootschappen*.

gemeenten, viel het budget per monument lager uit dan vóór het Brim. Hier moet tegenover gesteld worden dat de totale hoeveelheid middelen die naar kerkelijke monumenten gaat, een behoorlijke omvang heeft. Van het totale Brim budget gaat de helft naar de kerken, die slechts 8% van het totale monumentenbestand uitmaken. Toch heeft de Stichting 2008 Jaar van het Religieus Erfgoed in het SPRE becijferd dat de huidige Brim-budgetten en plafonds een zorgvuldige instandhouding onmogelijk zouden maken, doordat er 30 à 50 miljoen euro per jaar te weinig is. Na zorgvuldige berekening bleek echter dat het nadelig effect door de overgang van Brom en Brm naar Brim circa 6 miljoen euro bedraagt.

- Verhoging budget Brim

Inmiddels heb ik met mijn brief van 2 april 2009, kenmerk DCE/115626, de Tweede Kamer meegedeeld dat, na afronding van de financiële kant van het subsidieproces, gebleken is dat er over de afgelopen 3 jaar een bedrag van € 40 miljoen niet besteed is. De komende drie budgetjaren is er dus ruimte om voor 40 miljoen euro extra te beschikken. Op grond hiervan en gelet op het berekende tekort van 6 miljoen euro heb ik de regeling zodanig aangepast dat de maximale subsidiabele kosten voor de categorie kerken per 1 april verhoogd is van 100.000,- tot 1 miljoen euro per zesjarig instandhoudingsplan. Deze verhoging van het plafond heeft voor veel kerken betere instandhoudingsmogelijkheden tot gevolg. Hiermee kom ik tegemoet aan de aanbeveling van het SPRE om de Brim budgetten te verhogen. Bovendien biedt het verhogen van de subsidieplafonds voor eigenaren als bijkomend effect de mogelijkheid om meer onderhoud te plegen aan het interieur van de kerk. De overige 19 miljoen euro besteed ik aan restauraties van alle rijksmonumenten. Provincies en gemeenten hebben aangegeven restauraties van rijksmonumenten mede te willen financieren, zodat een substantieel bedrag ontstaat.

- Overige geldstromen onroerend erfgoed

Bij de verdeling van incidentele restauratiemiddelen is veel geld aan kerken bedeed. Ook de bij de voorjaarsnota in 2008 beschikbaar gekomen 50 miljoen euro gaat grotendeels besteed worden aan kerkrestauraties. Ten slotte is een van de maatregelen uit het crisispakket van het kabinet het beschikbaar stellen van gelden voor restauratieprojecten die startklaar zijn en waar dus meteen mee kan worden begonnen. Hierbij geldt dat de projecten wel stedelijke vernieuwingstrajecten met een wooncomponent moeten betreffen. In overleg met de Minister van WWI is bepaald welke projecten in aanmerking komen voor de eerste tranche van deze regeling. Deze projecten zijn met brief van 12 juni 2009 gemeld aan de Tweede Kamer. Tussen deze projecten zitten ook kerken: de Lamerbertuskerk in Maastricht (subsidie 3.800.000,-) en de Clemenskerk in Hilversum (subsidie € 2.978.000,-).

- Modernisering Monumentenzorg (MoMo)

Momenteel ben ik bezig voorstellen te ontwikkelen om de monumentenzorg te moderniseren. Na de zomer zullen deze voorstellen aan de Tweede Kamer worden voorgelegd. Het huidige monumentenstelsel functioneerde in de jaren '70 en '80 goed, maar sluit niet meer aan bij hedendaagse ontwikkelingen en gedachten over hoe om te gaan met ons monumentale cultureel

erfgoed. In *Kunst van Leven*³ heb ik de Kamer gemeld dat ik een koerswijziging wil aanbrengen van objectgericht naar omgevingsgericht en van conserverend naar ontwikkelend. Eind 2008 is het Visiedocument *Een lust, geen last. Visie op de modernisering van de monumentenzorg*⁴ verschenen. Hierin is uiteengezet wat de vijf pijlers zijn waar de moderniseringsslag op berust:

- Betere participatiemogelijkheden voor burgers;
- Cultuurhistorie is geen op zichzelf staand iets, maar vormt een belangrijk element in ruimtelijke ordening;
- Vermindering regeldruk;
- Efficiënter beheer en voldoende financiering voor de bestaande voorraad monumenten;
- Bevorderen herbesteding en herontwikkeling.

Dit visiedocument is voorgelegd aan diverse maatschappelijke partijen, waaronder partijen die zich inzetten voor het behoud van kerken. Deze partijen hebben hun visie kenbaar gemaakt. Met de kerkgenootschappen zijn tevens gesprekken gevoerd naar aanleiding van de MoMo en het SPRE. In de voorstellen aan de Kamer zal ik duidelijk maken wat de betekenis van het nieuwe beleid is voor de diverse categorieën monument, waaronder de kerken.

- **Herbesteding**

De pijler herbesteding vormt voor het religieus erfgoed een belangrijk onderdeel van de MoMo. De komende 10 jaar zijn per week 2 kerken genoodzaakt te sluiten. Grote vraag hierbij is wat te doen met de leeggekomen gebouwen. Herbesteding is het enige alternatief ter voorkoming van leegstand en sloop. De cultuurhistorische waarde van deze gebouwen kan een inspiratiebron vormen voor herontwikkelingsplannen. Functioneel en financieel gaat het altijd om complexe opgaven. Planvorming bij leegstaande gebouwen duurt soms jaren. Om dit te ondervangen is het voornemen om in het kader van de MoMo de volgende maatregelen te ontwikkelen:

- tijdelijke bescherming in de vorm van een bezinningsperiode;
- een regeling voor wind- en waterdicht houden tijdens planvormingsfase;
- onderzoek naar een plankostenregeling;
- onderzoek naar hoe een nieuwe subsidiesystematiek in de vorm van een bijdrage in het exploitatietekort de klassieke subsidie kan vervangen.

Rondom herbesteding van kerken woedt een discussie over de vraag wat een gepaste herbesteding voor kerken is. Is dat een commerciële functie? Een woonfunctie? Een publieke functie? Mijn standpunt hierover is dat behoud van het monument voorop staat. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed adviseert over de keuze voor een nieuwe bestemming, maar doet dit vanuit het belang van het gebouw als beschermd monument en niet vanuit principiële overwegingen. Functies, die passen bij en geïnspireerd zijn op de cultuurhistorische karakteristiek van het gebouw en een duurzame instandhouding garanderen, hebben mijn voorkeur.

³ Kunst van Leven: hoofdlijnen cultuurbeleid. - [Den Haag] : Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), [2007]. – 54 p.

⁴ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. *Een lust, geen last. Visie om de modernisering van de monumentenzorg*. Den Haag, 2008.

Het SPRE dringt aan op het ontwikkelen van een preferabele strategie voor herbestemming. Indien de bij herbestemming betrokken partijen het eens worden over een aanpak hoe te kiezen voor een nieuwe bestemming voor leegstaande kerkgebouwen, kan dit positieve gevolgen hebben voor het behoud van rijksmonumenten.

De 'trapsgewijze' constructie die het SPRE voorstelt, van behoud van de religieuze functie tot het open laten van ruimte voor een nieuwe bestemming die niet de eerste voorkeur heeft, lijkt een werkzame constructie. In het najaar brengt de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed een brochure uit met aanbevelingen ten aanzien van het herbestemmen van religieus erfgoed. Ik wil daarmee bevorderen dat in de komende 10 jaar transformaties van leegstaande en leegkomende kerken zodanig worden gerealiseerd dat recht gedaan wordt aan het monumentenbelang.

Roerend religieus erfgoed

Het rijksbeleid rond het roerend religieus erfgoed richt zich op museale rijkscollecties, en niet op religieuze objecten die zich in kerken bevinden en vaak nog gebruikt worden. De verantwoordelijkheid voor het behoud van collecties ligt bij de eigenaar. Dit kunnen particulieren, andere overheden of de rijksoverheid zijn. Het Rijk draagt zorg voor de rijkscollectie en de instellingen die deze collectie beheren. Het Rijk bepaalt echter niet de collecties van de verzelfstandigde rijksmusea, zij hebben hun eigen aankoopbeleid. Daarnaast zorgt de rijksoverheid voor kaders en ondersteuning voor erfgoed in bezit van derden, voor zover dat nodig is om dat erfgoed te behoeden voor verval of illegale uitvoer. Voor het religieus erfgoed bestaat een aantal ondersteunende instellingen en maatregelen, waarvan de meeste voor het gehele roerende erfgoed bestemd zijn.

- Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland (SKKN)

De SKKN inventariseert het kunst- en cultuurbezit in de Nederlandse kerken en kloosters. De eigenaar geeft opdracht tot de inventarisatie, waarvan vervolgens een door OCW gesubsidieerd basisrapport wordt uitgebracht. Dat rapport kan vervolgens nog worden uitgebreid met een selectieadvies, waarbij de kosten voor rekening van de opdrachtgever zijn. Er wordt in principe uitgegaan van een 50% financiering door de eigenaren ten behoeve van de inventarisatie/registratie en 50% door OCW voor de totstandkoming van het inventarisatierapport. In de praktijk lijkt de verdeling circa 60% OCW en 40% eigenaar te zijn. De SKKN bemiddelt ook bij herplaatsing van kerkelijk kunstbezit en biedt cursussen en folders aan over gebruik en behoud van religieuze objecten. Daarnaast adviseert de SKKN kerken en kloosters over de samenstelling van hun kerncollecties, zodat weloverwogen keuzes gemaakt kunnen worden met betrekking tot het behoud en beheer van het kerkelijk erfgoed en inzicht wordt verkregen in de 'religieuze collectie Nederland'. Het uitgangspunt is wel dat de objecten, waar mogelijk, hun liturgische functie behouden. Ten slotte heeft de SKKN een goed functionerend systeem opgezet voor bemiddeling van religieuze objecten tussen kerken onderling.

Uit het SPRE blijkt dat de inventarisatie van religieuze collecties nog niet ten einde is. Er zijn door de SKKN tot nu toe 180.000 objecten geïnventariseerd, en het geschatte aantal objecten dat nog geïnventariseerd moet worden ligt tussen de 150.000 en 200.000. De SKKN schat in hiervoor nog 10 jaar nodig te hebben. Een onderbouwing van deze cijfers geeft het SPRE echter niet. De Raad

voor Cultuur heeft in haar advies voor de Cultuurnota 2005-2008 aangegeven dat de werkzaamheden van de SKKN een eindig karakter hebben en binnen afzienbare tijd afgerond dienen te worden. De Raad ziet echter ook het belang in van niet voortijdig stopzetten van de inventarisatie. Het is dus nodig om goed inzicht te krijgen in het daadwerkelijke aantal nog te inventariseren objecten om te waarborgen dat de gehele inventarisatie binnen een realistische termijn kan worden afgerond. Daarom zal ik de SKKN verzoeken om een onderbouwd plan van aanpak in te dienen. Zo nodig leg ik dit plan voor aan de Raad voor Cultuur.

- Wet tot behoud van cultuurbezit (Wbc)

De Wet tot behoud van cultuurbezit heeft als doel te voorkomen dat voorwerpen en verzamelingen die van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis zijn, verloren gaan voor het Nederlandse cultuurbezit. De Wbc is van toepassing op voorwerpen die eigendom zijn van particulieren, verenigingen en stichtingen. Een voorwerp van bijzondere cultuurhistorische betekenis komt voor bescherming in aanmerking als het onvervangbaar en onmisbaar is voor het Nederlandse cultuurbezit. Naast kunstwerken zoals de 'Noodkist' (reliëkschrijn) van Sint Servaas in Maastricht, het kelkvelum met ornamenten in Renaissancestijl uit het Kruissherenklooster van Sint Agatha in Cuijk en het portret van Jan Six geschilderd door Rembrandt, beschermt de wet ook wetenschappelijke objecten en gebruiksvoorwerpen. Elke burger kan een voorwerp of verzameling voordragen waarvan hij of zij meent dat het voor bescherming in aanmerking komt. In de praktijk draagt vooral de Wbc-commissie van de Raad voor Cultuur voorwerpen voor. Inmiddels wordt de lijst met voorwerpen als min of meer compleet beschouwd. De Erfgoedinspectie heeft bij de inspectie van Wbc-voorwerpen in 2008 extra aandacht besteed aan religieuze kunstvoorwerpen. De conclusie is dat de eigenaren voldoende zorg besteden aan deze voorwerpen.

- Mondriaan Stichting

De Mondriaan Stichting ondersteunt musea bij incidentele aankopen op alle verzamelgebieden en bij structurele aankopen van beeldende kunst en vormgeving vanaf 1945. De stichting ondersteunt daarnaast initiatieven tot selectie en afstoting van collectieonderdelen en heeft een subsidieregeling veiligheidszorg cultureel erfgoed.

- Instituut Collectie Nederland (ICN) en de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE)

ICN en de RCE adviseren bij selectiebeleid, ICN onder meer door middel van de Leidraad Afstoting Museale Objecten (LAMO) en de RCE in het kader van het aanwijzingsprogramma van (wederopbouw)monumenten.

- Selectie en afstoting

In het verlengde van de inventarisatie van de religieuze collecties liggen selectie en afstoting. Bij de sluiting van kerken komen de objecten uit deze kerken vrij. De verwachting van het SPRE is dat de komende jaren ongeveer 150.000 religieuze objecten niet meer gebruikt zullen worden in verband met het sluiten van religieuze gebouwen. Voor een juiste omgang met deze objecten, is het van belang dat in kaart gebracht wordt welke objecten waardevol zijn en behouden moeten blijven. Volgens het SPRE zijn er onvoldoende kennis, consensus en praktische mogelijkheden om goed om te gaan met religieuze objecten die vrijkomen door sloop, verkoop of herbesteding van

kerken. Ik ben van plan om te onderzoeken op welke wijze OCW, eenmalig, kan bijdragen aan een leidraad voor het afstoten van religieuze objecten. Hiermee wil ik waarborgen dat er geen waardevol nationaal cultureel erfgoed verloren gaat en wil ik herbesteding van kerken stimuleren. De uitwerking van deze leidraad dient bij het veld te liggen, waarbij ICN, SKKN en Erfgoed Nederland kunnen ondersteunen.

Overige aanbevelingen

In het algemeen kan gezegd worden dat een deel van de aanbevelingen van het SPRE aansluiting vindt bij mijn beleid zoals ik hierboven heb aangegeven, en een ander deel niet. Sommige aanbevelingen richten zich op andere overheden en partijen in het veld:

1. Aanbeveling 1: vanzelfsprekend is het van belang maatschappelijke ontwikkelingen en de invloed daarvan op alle facetten van de samenleving zorgvuldig te volgen, voor nu en voor de toekomst. Dat is impliciet en expliciet een verantwoordelijkheid voor zowel overheid, kerkgenootschappen en culturele instellingen. Het inzicht houden in omvang en aard van het religieus erfgoed zie ik als verantwoordelijkheid van de kerkgenootschappen en eigenaren zelf. Door het subsidiëren van de SKKN wil ik stimuleren dat de basis van dit inzicht ook ontstaat. Zoals in het SPRE is geconstateerd dient nog circa de helft van de religieuze objecten geïnventariseerd te worden. Daarnaast is dit jaar de erfgoedmonitor over onroerend erfgoed uitgebracht en de ambitie is om dit in de komende jaren te vervolgen.
2. Aanbeveling 2: met het subsidiëren van het Jaar van het Religieus Erfgoed had ik voor ogen het samenbrengen van partijen uit de religieus erfgoed sector zodat zij hun krachten zouden bundelen voor een gezamenlijke aanpak van het religieus erfgoed. Ik sluit mij dus aan bij deze aanbeveling. Wel plaats ik hierbij de kanttekening dat de rol van OCW hierin beperkt is, omdat mijn beleid zich richt op behoud van beschermde rijksmonumenten en niet op het stimuleren van de geloofsuitoefening. Dit laatste is voor de kerkgenootschappen wel van belang. Ik sluit een trekkersrol van OCW in een stuurgroep religieus erfgoed uit. Voor bijzondere gelegenheden, zoals nu de MoMo, bestaat er natuurlijk de mogelijkheid tot (ambtelijk) overleg, maar dit hoeft niet de vorm aan te nemen van structureel overleg. In een structureel overleg is voorzien door mijn ambtsgeenoot van Justitie die periodiek met het Interkerkelijk Contact in Overheidszaken (CIO) overleg voert.
3. In hoofdstuk 6 van het SPRE stelt de Stichting dat de (gemeentelijke) monumentenstatus de flexibiliteit van de eigenaren beperkt om, wanneer zij te maken krijgen met leegstand van hun kerk, te kiezen voor verkoop of sloop van het kerkgebouw. Uit gesprekken met de kerkgenootschappen is naar voren gekomen dat een gemeentelijke aanwijzing tot een monument tot specifieke bezwaren kan leiden voor deze categorie gebouwen. De aard en omvang van dit vraagstuk is echter niet duidelijk en ook een aanbeveling hieromtrent ontbreekt. Er hebben mij bovendien geen andere signalen bereikt dat gemeenten hun aanwijzingsbeleid niet zorgvuldig zouden uitvoeren. Ik ben dan ook voornemens om in een bestuurlijk overleg deze kwestie met de VNG te bespreken, om te polsen wat het standpunt van gemeenten hierover is. Hierbij is het van belang te benadrukken dat gemeenten zelf verantwoordelijk zijn voor hun gemeentelijk monumentenbeleid en ik niet voornemens ben deze bestuurlijke verantwoordelijkheidsverdeling te herzien. Bovendien zie ik het vanuit behoud van cultureel erfgoed als een positieve ontwikkeling dat gemeenten monumenten

aanwijzen. Ten slotte merk ik op dat ook de eigenaar zelf een belangrijke eigen verantwoordelijkheid heeft om alle mogelijkheden van herbestemming te overwegen.

4. De SKKN biedt al cursussen en scholing voor vrijwilligers, voor gebruik en behoud van religieuze objecten. Daarnaast bieden ook andere organisaties cursussen aan die relevant kunnen zijn voor vrijwilligers werkzaam in kerken, zoals het Landelijk Contactpunt voor Museumconsulenten en de Nederlandse Museumvereniging. Mogelijk ligt hier ook een rol weggelegd voor Erfgoed Nederland als sectorinstituut. Indien de kerken deze organisaties benaderen met hun specifieke wensen, kan dit zijn vruchten afwerpen.

Afsluitend

De overheid draagt daadwerkelijk zorg voor behoud van (religieus) cultureel erfgoed. Door de evaluatie van het Brim, door de verhoging van de subsidieplafonds, het beschikbaar stellen van extra restauratiegelden, het moderniseren van de monumentenzorg, het bieden van maatregelen ter stimulering van herbestemming, het onderzoeken van mogelijke (voortzetting van) ondersteuning bij inventarisatie, selectie en afstoting wil ik hieraan vorm geven. Het plan vormt een stimulans voor alle betrokken partijen om op voort te bouwen.